

Бијељина

Жена. Ја имам 46 година.

Муж. Ја имам 53 године.

Жена. Прије рата, наш живот није мога бит бољи. Живили смо онако скромно, дјецу смо школовали. Он је радио у фирми војној, као грађевински радник.

Дјецу сам школовала од његове једне плате.

Супер смо живили, није било никаквих проблема, доста пара, дјеца. Имали смо двије ћерке.

Ћерка старија завршила трговачку школу, друга завршила фризерски занат.

Почеле су биле да раде, једна је радила двије године ова трговачки занат што је завршила. Ова је радила код приватника три мјесеца, у том се и заратило.

Ја сам могла да живим, како сам хтјела. Тако је био у нас живот прије рата.

Посао је могао да се нађе, само јел се хтјело да се ради. Фирме су биле, свугдје радиле. Кома није одговарало могао је да се премјешта из фирме у фирму. Мој муж није се премјештао, радио је у војној фирми, гдје му је плата била добра. Од његове плате сам двије куће направила.

Једну сам направила на селу у Теочаку, а после сам са села сишла у Бијељину доле, јер на селу није било средње школе, да би дјецу школовала. И у Бијељини смо направили једну кућу.

Куће сам направила, стан је добио од фирме, све сам то стекла прије рата.

Стан је био у Дубровнику, у Хрватској. То је све од једне његове плате се стигло, а сад немам ништа.

Босна је тада имала јаку економију. Сви, без обзира ко, сав је народ могао да живи како је ко стио, само ако је стио да ради. Живот је био, не може бити боље, свакоме. Ријетко да је било људи сиромашни, свако је стеко, све је имо, да му ништа није требало, а сад немамо ништа. Сад смо сви исти.

Наша општина је имала мјешано становништво, али углавном већина смо ми били, Муслимани. Град је као град сав од Муслимана био, а околна су села српска била. Нисам имала српских пријатеља док сам у Бијељини била, а горе на селу, у Теочаку, кад сам живила, јесам имала пријатеља. У селу није никад био проблем међу комшијама.

Однос између људи прије рата је био да не може бит бољи. Ишло се једно другом, ако иде неко у армију, а пријатељ си с неким, то је се звало.

Неко весеље кад је било, исто то је се ишло једно другом, без обзира, није се разликовало каква је нација, да ли смо ми Муслимани, а они Срби. Нисмо се одвајали.

Било је пријатеља исто Срба, добри пријатеља. И то све добри пријатељи прије рата, то су нам сад све починили за вријеме рата. Све злочине, то су нам они учинили, који су нам били пријатељи.

Муж. Прије је била друга политика, све се слагало фино, живили смо, није нико пито које си ти нације, које сам ја, које је пети, десети. А већ сад, нас су ови руководиоци, они не могу да се здоговоре. Није у реду измеђ њиха прво.

Жена. Прије рата што смо живили, да тај живот никад више нећемо да доживимо, никад. Без обзира, живили с њима, не живили. Никад нашег више живота нема наког, ко што је било прије рата. То можемо да додамо.

Муж. Могло је се да живи само ако си стио да радиш, могло си да живиш ђе хоћеш. Ал сад је нама незгодно, ми не можемо ни добит поса, ни имамо ђе да живимо.

Жена. Било ми прије рата боље, радио је свугдје, стекла све, сад немам нигде ништа. Муж, њега више фирма не прима. Радио је толике године, 27, 28 година, нема пензије, нема ништа.

Муж. Радио сам у Србији, чачку пет година, па сам касније прешо у Дубровник. Никад нисам имо проблема због нације. Радио сам са Хрватима, радио сам и са Србима, са Муслиманима, ал није нико пито, ко си ти, шта си, никад проблема нисам имо. Није било важно, није нико пито, није сметало ником, а сад већ, сад је друга прича.

Жена. Јест ми отац мој говорио, кад су у Книну ратовали, да ће да буде рата. Ја нисам вјеровала, али кад је запуцало у Бјељини, тад сам и ја осјетила. Ја сам била сама са ћерком. Било је нешто око десет, пола десет сати, не знам тачно казат колко, ал није било више од пола десет навече. Ја сам легла, тамо ћерка у собу, ја сам ошла у купатило, у ЊЦ, чула сам нешто је запуцало.

То је било 4. априла 92. године. Ја сам у купатилу на прозору погледала, са свију је страна пуцало. Ја сам ошла у собу и ћерки сам рекла, устај, облачи се. Заратило се, пуца.

Она каже, мајка шта ти је, јеси полудила, није се заратило. Ја кажем, јесте. У томе моменту, моја прва сусјетка преко пута је долетила и каже, Сабина спакуј се, зове те ћерка да идете горе код ње, заратило се. То је та ћерка што се удала, на можда два мјесеца него што ће се заратити.

Ја сам њој рекла, ја нећу од куће нигдје. Преко пута мој рођак, кућа је његова, са балкона ме је зовно. Каже немој да будеш сама, ходи вамо.

Ја сам се обукла и кућу закључала. Муж није ни био ту. Он је био у Црној Гори. И ја сам прешла тамо код њи, ту смо били. Спавали нисмо, цјелу ноћ до зоре то је пуцало. Тако да је се све једно другом по мраку, од куће до куће ишло, па јављало. Ако је неко негде отишо, да будемо скупа.

У томе, ми смо ту сједили код тог мог рођака, отишла сам ја до јетрве тамо.

Јетрву сам извјестила, каже она, ја не знам шта је ово. Реко, главно да смо у приправности ако би нешто било. И тако, кад је јутро освануло, сав је се народ искупио.

Доле сам ошла мало даље, код дјевера и он ми је реко да нигдје не идемо, ако буде требало да се гдје иде, да ће он обезбједити ауто, камион, да би се ми гдје пребацили.

Сљедећи дан су јавили преко радио станице да се оружје преда.

Нападали су аркановци, његова је војска била. Они су нападали, тај први дан, а после ко је био, какве војске није било, питај ти бога. Главном ја знам да су они први дан, и тако да је се то најавило да се мора оружје предат, ако се не преда сравниће се Бјељина.

Ја нисам имала оружја. Гледала сам пар људи да су доњели, да су имали ловачке пушке.

Било је можда и три, четри аутомата, јер ја сам испред моје куће, дворишта, видила како дају оружје у камион. И после сам прошла туда, окренула сам се случајно, није било пет, шест аутоматски пушки, оно су биле све ловачке пушке. И тако да смо ми ту ноћ, отишли код једног мог рођака, а имо је огромну кућу, добро склониште, да смо ми се ту склонили навече.

Ту је нас било једно шездесетеро, дјеце највише. Ушо је мој рођак на врата и каже, ако икако могу да се дјеца стишају, да су они опколили ту зграду, и ако чују и једно дијете да цикне, да смо ми готови сви ту. Ја сам се сва најежила.

Од наши нико није смио, није имо сучим, ни један метак да опали. Они су пуцали, облазили око те зграде. То је била огромна кућа. Чујемо ми како оне војничке чизме лупају, бетон је околo.

Нас Муслимане нико није бранио. Ко да брани, су чим да се Муслимани бране, кад нема оружја. Гдје год је био које мушко и он се исто скриво ко и жене. Ништа нема од тога.

Ми изађемо мало, вако у дан мање пуца, изађемо, ми њи видимо гдје је небодер, ту гдје су, ми њи видимо сви су са аутоматима, са оним снајперима. Снајперима, двогледима, куд се ко шета. Мало жене оду до куће, мало надгледају. Ја сам имала пар неких, неке фарме пилића. Ја то мало одем да би нахранила, ја одем пар пута, они пукну, ја прилегнем.

Трећу ноћ нисмо никако ту били, ошли смо мало даље, у град, још ближе тамо болници.

Гдје моја кућа вамо била, каже гори наше то, та наша улица каже изгоре сва. Они су тамо бацали бомбе, па су горила сијена она, тако да су нама најављивали да је то наша кућа. Све се гранатирало. Околo су све топови били постављени. Ми смо били у средини, све окружено. И то је трајало три, четри дана, то није више трајало. И после се то мало смирило.

По граду је било доста срушено. Једно двије и по хиљаде Муслимана, како ја знам, поубијано је, у подрумима.

Ја знам за један подрум, да су ту били, фамилија шиптари. Ту су они поклати, он је држо продавницу, месницу, ту је једну ноћ седамнестеро заклати у тој кући. Ал кад су најавили да долази Плавшићка и Фикрет Авдић, кад су јавили да ће они да дођу, то је се све остаклило, улице опрале, до ујутру наместило, ко да нигди никад рата није било.

Кад је се оно мало стишало, пошле су биле контроле, ниси смио ходат, долазили су, куће су претресали. Мени су долазили пар пута, питали гдје ми је муж, гдје ради, како ради, имам ли синова. Кад су видјели да нисам имала мушке дјеце, нису ми више долазили.

По дану одводили су људе, убијали, враћали. Једне врате, једне не врате, не знаш гдје је, не смеш отић да упиташ. Вређјали су, псовали су. Био је један камион поред моје куће и то су ме питали, јел тај камион мој. Ја сам рекла да није. Они су тај камион одвезли.

Ова ћерка што ми је, млађа, она је препознала једног, каже да је школски друг њен био. Каже није мого завршит за полицију, он је био завршио нако обично осмољетку.

Сад је полицајац. Није ме дио ништа.

Мени су само казали да ја морам напустит кућу, да ту ми немамо више мјеста. Бомбе су бацате пред куће, пред продавнице, тако да је народ моро да се исели. Извјести их, колко имају времена, да се онда морају иселит.

Мој муж је био у Црној Гори. Онда кад се пуцало у Бјељини, он је био пошо кући. У Београду је чуо да је се заратило и он је се вратио назад. Нисмо имали контакт никакав, телефоне су искључили. Он је дошо после можда месец, два. И њему је дошло, њему и његовом брату, и од брата сину, дошло да иду у српску војску да ратују. Они нису хтјели да ратују против Муслимана, на своје другове да пуцају.

Покупили су се и отишли, напустили Бијељину на два мјесеца. Ја сам остала са ћерком.

Хајде да останем, да сачувам кућу. Да не идем ако је моро он да оде.

Али, није било шансе да остане нико. Народ није имо пара, све што је имо у кући, сав намјештај, он је даво само да га пребаци преко Раче. Људи су се пребацивали, у сијено су се завлачили, међу вреће од купуса. Ко је осто, ко није имо ништа у кући да га превезе. Он је осто и дан данас с њима доле, пати, примио је његово презиме и име српско и осто је уз њи да живи.

Муж. Па касније, прошло је једно мјесец дана, онда су се везе успоставиле и онда сам ја називо да и ја дођем кући из Црне Горе, из Титограда. Ал она је мени говорила да ја не долазим кући, јер нећу се моћи вратити. Ја сам казо, ја хоћу да дођем кући, па ако се не могу вратит ја се не морам ни вратит, шта ћу ја.

У Титограду сам за неколко дана добио потврду да ја могу да дођем кући. И ја кад сам дошо кући, био сам ту једно мјесец дана.

Касније кад сам ја требао да идем опет да се вратим на посао, ја сам био добио потврду, али ми нису дали Срби да се вратим. Нису ми дали да се вратим, а ја нисам хтио да се борим против свог народа, тако да сам ја покушао да ми изађемо из Бијељине.

Нама је највећи проблем био пребаци се из Бјељине у Србију, преко ријеке Дрине, пошто нас Дрина раздваја. Ту мораш или чамцем, ил да се сакријеш ноћом у неки камион, или у сијено, ил у купус. Свакако је се народ пребациво. Ал, два пута су нас враћали, ал трећи пут, нас једно дванестеро, је камион ноћом пребацио у Србију. Отишо сам из Бјељине 30. октобра 93. године. У Србији смо се после разишли, отишли смо куд је ко знао. Тамо није било проблема. Вамо из Србије лакше је се било пребацио.

Ја сам дошо у Аустрију. Потом сам жену назво из Аустрије, да сам ја у Аустрији. Она је после изишла исто из Бјељине. Жена је се мени касније јавила кад је дошла у Суботицу. Она је у Суботици била око мјесец и по дана, она је се ту морала пријавит као избјеглица.

Ту је добијала ту помоћ, вадила избјеглички картон тај, исто ко и овде. Ту је вадила пасош.

Кад је средила папире те, после њој пријатељ послао из Њемачке гарантно писмо и она је дошла у Њемачку. После пет, шест дана и ја сам из Аустрије исто отишо код њи у Њемачку. Ето били смо тамо у Њемачкој нешто преко четри године.

Жена. Ја сам отишла 22. децембра 92 године, сад ће ето пет година како сам ја моју кућу напустила. Кад сам напуштала кућу било ми је тешко, нису дали ништа изнијет, плакала сам, ал нисам замишљала да идем дуго. Ја и моја ћерка што смо имале гардеробе на себи, то смо понијеле и поњела сам једну пресвлаку унутрашњег веша, да би имала бар једном да се пресвучем ако се гдје задржим.

Од мог мужа брат, имао је једног пријатеља Срба, и он је мени реко да ја са ћерком мојом не идем ко што иду људи, превлаче се у купус, сијено, да они свашта раду доле, избаце на Дрини, на Рачи, да избаце у шуми, да раде шта хоће. Мене је било страх, имала сам ћерку која је имала 18 година, ради ње сам се бојала. И овај је пријатељ Срб од мог дјевера реко, немој да идеш тако, ја кад будем био слободан ја ћу ти јавит и ја ћу да вас одбацам до Новог Сада. Ја сам му рекла да немам, само ћу му платит гориво. Више ми није ништа ни тражио.

шта ја знам како је се прије звало у тим парама, милион ил милијарде, шта ја знам, знам да је било сто, ил сто милиона ил је сто милијарди у том новцу тада било.

И ја сам њему насула гориво и то платила до Новог Сада.

Нико нас није контролисо од Новог Сада, а од Бјељине је била контрола. Он, кад је био на путарини, платио је ту путарину. Он је био Србин, он је своју личну карту дао. Гдје идеш, идем пријатељима својим, у нас није ни загледао, ни шта смо, ни ко смо. Прошли смо без проблема. Отале исто, сјели из Митровице за Нови Сад, исто нико није ни прегледао нашу личну карту, ништа. У Новом Саду извадимо карту аутобуску до Суботице. Нисам требала ни личну карту, ни пасош.

Ко што каже муж, ја сам до Суботице и ту сам се задржала мјесец и по дана. Ни ћерка, ни ја, пасоше нисмо могли добити у Бјељини, тако да смо ми морале пасоше да вадимо у Суботици. Били смо код једне Хрватице која ме је примила без ичега. Мјесец и по дана становала сам код ње, није ми тражила ништа кирије, једино што смо ми морале да се хранимо од себе.

Кад сам пошла од куће морала сам да продам веш машину, телевизор у боји, да би имала сучим да се пребацим. И тако да сам ја имала ћепарца у Суботици мјесец и по дана мало са ћерком да трошим, и да дођем до Њемачке вамо. У Суботици сам била као избјеглица, пријавила се, помоћ примала, пакете, мјесец и по дана. Они дан кад сам кренила за Њемачку добила сам врећу брашна, нас двије, ја и ћерка. Тај пакет што сам добила оставила сам код ове Хрватице што ме примила.

Ову ћерку у Њемачкој нисам чула шест мјесеци, и било ми је драго оно кад су се успоставиле везе са Њемачком, тако да ми је било драго да идем код ње. Она се породила и тако сам мислила, као у посјету два, три мјесеца, па ћу ја да се вратим. Као ето, нисам ја уопште имала наду да остајем толико времена. Рат је било, мало је се смирило, ваљда неће више, можда мало буде још неких проблема, ко и сад што се дешаје негде некога убију и тако то, реко мало ће то дуже трајати, ал никад нисам могла замислити да ћу ја пет година од моје куће кренут.

Муж је после дошо, око 15. јануара, фебруара он је дошо. И ту смо били код ћерке, отале смо се јавили у тај избјеглички, колективни смјештај гдје се пријављује.

Ту смо били као избјеглице у граду Нилдорфу.

У тој једној згради нас је било једно 36 породица. Било је Албанаца највише, с Косова.

Нас Босанаца није било једно 10 фамилија. Били су услови лијеви, можемо да се захвалимо. Прихватили су ме боље странци него овде моји Босанци. Јер кад сам ја дошла из Њемачке у нашу општину, у Тузлу, Бјељанску, неће да чују да ме прихвате. Ни да чују.

А услови у Њемачкој су били супер. Немам шта да кажем. Тамо смо примали пакете, и по 80 марака по члану мјесечно од њемачке власти. Осамдесет марака ја, осамдесет марака муж. Било је да се троши. Било је ишта, боље него овде што нема ништа.

Тамо је досадно било, немаш свог друштва, свог оног народа, све странци. Њемци они причају своје, кад га сретнеш на улици, Албанци причају своје. Мало нас оно Босанаца што је било, мало се ми скупимо па так и ми о некој политици. Причамо о томе шта се догађа у Босни, кад ћемо кући, шта ћемо. Так да је прошло то цјело вријеме у размишљању, кад да се вратимо у Босну и кад својој кући.

Посо нисам покушавала наћи у Њемачкој, ја као домаћица, нисам никад радила. Кући сам била, дјецу сам школовала. Нисам никад радила, имала сам све, ништа ми није никад фалило.

У Њемачкој имала сам понуду само да чистим ЊЦ-а. По томе није ми требао страни језик, њихов, могла сам то да радим, ал нисам прихватила кад сам се сјетила да немам нигди ништа. Други посо никад нисам тражила, нит ме ко понудио. Да су ме нудили било каквим послом, ја не би могла прихватит кад не знам причат. Нисам учила њемачки, вак нешто мало, ако одеш у трговину или сретнеш на улици, да се знаш одговорит, поздравит кад дођеш, то ме је интересовало, баш да не будем глупа, кад уђем да знам одговорит нешто. Ми смо добили да морамо напустити Њемачку, нисмо имали избора никакви. Сад су они рекли да имамо право да се жалимо преко ти њихови цркви, каритаса. Ми смо направили жалбу ту и жалба нам је се остварила, само три мјесеца још да нам могу продужит. Јер, ми смо њима рекли, да ми немамо се куд вратит, да смо ми са српског ентитета. Нама су Нијемци рекли да ми морамо напустит Њемачку 6. марта, да морамо, да смо ми брачни парови без дјеце, да ми спадамо у другу фазу.

И кад су нам то продужили, та три мјесеца ишли смо на суд у Минхен. Рекли су нам, ви морате се вратит, ако нећете да напустите Њемачку, нема вам никакве помоћи, може да будете, сваки дан протјерани из Њемачке. Ја то нисам дозволила да ме протјерају, кад ми је ограничена виза, истрајала, ја сам отишла, јавила се. Дали су ми путни трошак, ако могу и то да додам, мени 300 марака, мужу 300 марака. То смо све добили као помоћ, и за карту и за пртљаг што имамо. Била је карта джаба, ал није наш шофер аутобуса хтио да нам призна карту. И тако од ти 600 марака ми смо платили карту. Кћерка ми је била до 1. јула 96. године у Њемачкој. Она је прије на двије године се упознала са овим дечком из Зенице, забављала се с њим и онда је 1. јула њему дошло да иде. Он је самац, он је био рањен, и тамо је био на лијечењу. Они су се тамо у Њемачкој узели и они су отишли 1. јула 96. године за Босну. Ја сам остала још осам мјесеци после њих.

У Босну смо се вратили 7. марта 97 године. Нисам могла да ишчекам тај тренутак да кренем. Ја би кренила прије да напустим Њемачку, ал су рекли не смије се добровољно напустит, неће у Босни да приме ако добровољно напустиш Њемачку. Добијеш изгон.

И тако сам једва чекала тај дан кад да кренем. Тако сам се осјећала, ником казат не могу, сва радосна.

Ја сам дошла ту у Зеницу код ћерке, мало се одморила, три четри дана била, онда сам отишла са њом, тамо да се јавим у моју општину, Тузлу, да сам стигла ја из Њемачке као избјеглица. Моја ћерка овога у општини што прихваћа избјеглице, познаје га, јер је близу његове жене радила у Бјељини, као фризерка. И његова је жена фризерка, и мислила сам да ће бар он да нам уступи мјесто, пошто се познамо. Ни да чује. Каже, ми смо попунили, ми немамо гдје примит вас, нема мјеста. Ја плачем, гдје ћу ја сад с мужем, јел на улици да живим. Неће да чује да прича с тобом, а да те савјетује, нема ни говора. Мало прије сам ја нагласила да као странци да су нас примили боље. Одма прихватили, ево ово, ево ово, чим смо дошли у Њемачку. А дошла у моју општину, у моју Босну, у моју земљу, ни да прича с тобом. Каква помоћ. Неће да ме упуту, коме да се обратим, неће да ме прими.

Тако ме моја општина није прихватила.

И ја сам се вратила опет код ћерке.

Не могу ја бит код ћерке, и они имају двособан стан, њих петеро. Ја сам покушала овде у Зеницу да се пријавим. И ту сам имала исто проблема, неће да ме приме, јер није то мој кантон, није моја општина. И тамо, и вамо, и два, три пута опет доле у општину зеничку, ту гдје се пријављују избјеглице, плачем ја, немам ја куд, шта ћу ја сад, гдје да идем.

Тако да су они мене у Зеници прихватили и рекли да има овде мјесто. Ја се дивим људима из Босне који су били овде за вријеме рата и сад шта су доживили и преживили, и то без икакве помоћи. То што смо ми били вани за вријеме рата, нема проблема. Једино кад смо ми дошли, вако знаш, они мало између се причају. Странци који дођу њима не треба помоћ, они имају паре. А ја као избјеглица, ја и мој муж, ја имам све папире из Њемачке које сам добила, како нисам радила, какву сам помоћ примала, колко сам била, колко сам помоћи примала.

Ја не морам овде у кампу људима то да доказивам. Ја то, ако гдје буде требало, ја ћу да докажем. А они су то мало, и дан данас, мало се шушка, као били су тамо. Нисам ја од 25 година, да сам тамо радила и да сам с парама. А управник је реко, да ми се морамо примит избјеглице, без обзира, шта смо ми радили, јесмо ил нисмо. Једино се њему захваљујем што је то изјавио.

живот овде је никакав, ал кад немамо боље морамо да живимо. Нигди ми није било, ко што ми било код моје куће. Морамо овде, нису нам услови никакви, ал мора да се трпи док се не ослободи да се вратимо кући. И тај дан једва чекам да дође, да каже да ја можем да идем кући мојој. И ако могу да додам још ово, да ја сад као избјеглица, уопште не осјећам се да сам у Босни, кад нисам код своје куће још. Кад будем у свом дворишту, тад ћу ја да будем сва сретна и да знам да нисам избјеглица. Своје вријеме проводимо овде, тако што сједимо у овој соби, изађеш вани, вратиш се, никакви услови нису. Досадно, сједи, лези, на прозор вири, ко у логору неком. Немам примања никаквих у новцу, ни од ког.

Муж. Једино ова гибира што се прими овдале, и она је умањена сваки други мјесец, а помоћи новчане немамо никакве. Откуд посо кад ја имам 53 године, а двајест шест, седам година сам радио, а има људи и млађи да немају посла да имам ја, ко ће мене примит сад. Имају борци, млади људи који су се борили, нису се ни они запослили а да се ја запослим.

Жена. Везом чујем да је наша кућа у Бјелџини исправна. Срби у њој живе, човјек из Тузле.

Ја сам чула преко пријатеља, да он у Тузли има кућу. Ништа срушено није кад они живе доле. Своју кућу нисам видјела од кад сам ошла у Њемачку. Имала би жељу да одем. Вратила би се кући кад би имала прилику, што се не би вратила. Ако би се вратио мој онде народ сав да живи и ја ћу да се вратим. Ако се неће нико да врати, не могу ни ја сама. Ја жељу имам, а сад за могућност, то ови који засједају, они знају. Ја само жељу моју имам. А ови који засједају по Бону, по там које куд, по Дејтонским споразумима, они знају кад ће то бити, мада ни они не знају тачно. Ја само имам моју жељу да се вратим и сва би сретна била да се вратим.

Муж. Ја мислим да би могли ми да живимо тамо, само да нам дозволе повратак, Срби да нам дозволе. Али нема везе сад ако буду ти документи у њиховим, како они буду захтјевали. Ми ћемо прихватит само да нас пусте да ми живимо слободно, да нас не дира нико.

Жена. Сад, моје најтеже бриге, моје најтеже тешкоће су што нам иде зима, што немамо услове овде. Прво немам ја, што сам болесна, немам могућности за веш

да перем, не смјем у хладну воду руке. Немам се гдје окупат, не можеш ти отић ван зграде изаћ кад је зимско доба.

Прије рата нисам била болесна, сад сам болесна. Треbam сад сваке седмице ја да идем на контролу, због притиска. Доктора овде немамо, био је, али га сад немамо.

Мора да се плаћа, одакле. Немамо телефона назват ако је неки случај. Прошли петак сам била код доктора, дошли су за старце. Ја сам отишла, примили су ме, иако нисам међу тим особама. Примили су ме, контролисали, и кажу, жено ти мораш да се контролишеш сваке седмице. Ја кажем нема доктора, каже, ми ћемо опет да наиђемо у следећи петак, обавезно доћи. Имам пар неки таблета то трошим и тако. Није джаба, једне сам платила, а једне су ми они дали. А ове што сам платила, те ми ћерка, ова у Зеници купила.

Питате ме за рат у Босни. Шта ја знам што је био, у то се не разумим. Зашто је било, какво је било, у вези чега су започели, то вам не би могла рећи. Мислим ово све што сам рекла, све је овако и све је истина, а већ то не знам. Не би вам знала ријет зашто је и како је.

Ко би могао бит крив за рат, него онај ко је започео први. Ја бар тако мислим. Ко је започео ратом он је и крив. То су Срби. То је моје мишљење.

Не вјерујем да је ико имо интереса од рата. Ту су само били губици. Мислим да су највећи губици на нашој страни, да су жртве наше највише биле.

Како се не испоштива Дејтонски споразум могло би бит поново рата у Босни. И можда би било, ал имају ова страна војска. Е сад кад они оду ко зна како може да буде.

Ал и код њи се свашта дешава, и преко њи види се шта се ради, чује се то све, све је то у јавности, не крије се, шта раде у њи, с њиха, возила њихови, њихове премлаћују.

Значи то је мало још што се они задржају, а да нема њи ко зна шта би било.

Муж. Мислим да је рат почео на неки начин због националних разлика, убацили су се људи за столице своје, ко ће да влада овом земљом. Неко да се напљачка и обогати. Увијек некеме буде рат, некеме брат.

Жена. О мирном животу у Босни, шта ја знам. Ја као прва нисам никакав ратни злочинац, ја могу да живим. А како други, не знам за другог. Ја као себе осјећам. Тешко хоће да буде. Биће, да неће бити оне пријашње љубави ко што је било између нас, Срба, Хрвата, Муслимана А нису сви исти. Има људи стварно који су добри и који нису злочинци, с њима ће моћи да се живи. А који су злочинци, без обзира били, Муслимани, били Срби, били Хрвати, неће моћи се. Не мора то да значи само да буду они. Има и наших. И наши исто тако злочинци, ко је год био злочинац не може.

Када би поново био рат нигди не би бижала. Кад би сутра се вратила мојој кући и заратило се опет, нигди не би ишла. Било ми је избјеглиштво преко главе. Шта се десило, да се десило, нигди не би макла од куће, па нек гинем у кући. И ово да вам кажем искрено, да ми није било ове ћерке, пошто је била дјевојка, и свашта је се дешавало, силовања и то. Да ми није било ње, ја, муж је отишо, нек иде, она је ћерка удата с мужем отишла, нек иде, ја би остала кући, шта хоће нек буде с мене. Радили са опроштењем с мене шта хтјели радили, нигди не би макла. Јер, избјеглиштво, само кад кажу да си избјеглица, довољно је.

што се тиче религије, мислим да она није важан дио идентитета. Ја мислим да практикујемо своју религију више него прије рата, јер свашта је се дешавало, и

не може се то лако преболит. То се лако не заборавља. Ал ако мора да се живи, морамо.

Наше гледање на друге религије због рата је се промјенило. Има мање повјерења, немаш више у онога свога комшију повјерења. Што си с њим јео, пио, не можеш сутра да му вјерујеш, ни он мени, ни ја њему.

Муж. Свако гледа сад своје.

Жена. То био Срб, био Хрват, ни Муслимани њима, ни они нама. Нема повјерења више. То је оно што ја кажем, што они нас сад враћају да ми с њима да живимо, а не знам како. Посебно ми Муслимани, ми смо другачијег, како кажу стари људи па сам то и ја чула, духа.

Можемо све да прегазимо оно, више него они, и ми гдје год је ко дошо, посјетио, дошо да се врати, никаквих инцидентата нема, а ми гдје год одемо, све су тежи и тежи случајеви.

Ја само гледам да се народ врати, народ својим кућама, да се омогући народу да ради. Мислим кад би се вратио народ својим кућама, па неке фирме почеле с радом.

После рата не знам како ће да буде, а прије рата мени је било добро, живила сам, све сам стекла, радио муж где стио, нико није ником забрањиво. Није нико распитиво, ко је председник, шта је, био је живот добар. И сад мене уопште не интересује ко сад да буде на власти, само да пусти мене да ја живим, да имам себи гдје зарадит, да се ја не патим, да ја имам све услове ко што сам имала, мада нећемо никад имат они услова. Ал макар неки дио услова. Сад кажем не могу оно имат никад, моје унучади што ја имам они неће имат што смо ми имали, ал нек ме пусти онако скромно да живим, средине, да сам ноћас легла, да не мислим ко ће ми доћи на врата, хоћел ми одвест мужа, хоћел ме малтретират. Мени је доста више избјеглиштва.

Ја личну моју жељу имам само да се вратим мојој кући и да проведем моје старе дане у мојој кући. И ако сам болесна да рахат легнем, да се опустим у мојој кући, то имам жељу.

Ја желим да сав мој народ ради и да се омогући свом мом народу да ради и да живи без неког застрашивања. Тако је најбоље да живи наш народ.

Имам поруку за читаоце, да пренесу једно другом, да кажу каква је ситуација вамо код нас, да порука иде од пријатеља до пријатеља, да се сазна шта је и како је, ето то би имала. Да више народа сазна, шта се дешава вамо. Мислим да је то крајње рјешење.